

Nevzat Onaran: 'Ermeni malı yağmalandı'

Posted on 06/05/2015

1915'den bugüne, milleten Türk ve dinen Sünni Müslüman olmayanın imhası programına devam edildi. Asırlık geçmişte yapısal bir değişiklik olmadı.

İttihat ve Terakki'den AKP'ye yani Talât'tan Tayyip'e aynı program uygulanmıştır ve halen de uygulanmaktadır. Zaman zaman yapılan değişikliklerin aslında ciladan öte bir anlamı olmamıştır.

1915'de temellendirilen Türk milliyetçiliği ekonomi politiğin hedefi, 'öteki'nin demografik ve ekonomik yapıdan tasiyesidir. Amaç, kültürde, dilde ve ekonomide 'öteki' kimlik varlığını yok etmek, 'tek'leştirmek yani milleten Türkleştirmek ve dinen Sünni Müslümanlaştırmaktır!

'Öteki'nin tasiyesi için imhadan asimilasyona her türlü devlet icraatına ve yerel imha hareketlerine başvuruldu ve uygulandı; halen de devam ediliyor.

Türkçü ekonomi politiğin en şiddetli pratiğini Ermeni milleti yaşadı; toprağında, yurdunda yaşayamaz hale getirildi, soyu kırma uğratıldı!

Bugün yaşadığımız Kürt ve Alevi sorunu ile Anadolu'nun Hıristiyan kadim halklarından Êzidîler ve Süryaniler'in mülkünün devletin yerel ajanı Kürt korucular işgalinde olmasının temelinde Türkçü ekonomi politika vardır.

Kimi çalışmada 'etnik-etnisite ya da toplumsal mühendislik projesi' denilen programın tam adı: Türk Mühendislik Projesidir. Bu projenin özü, 'Türkiye Türklerindir' ve bunun ideolojik-siyasi formülasyonu da Türk- (Sünni) İslam sentezidir.

‘Türkiye Türklerindir’ tezi İttihatçılar’dan1 beri yürürlüktedir!

Programın 5-6 yıllık icraatı yeterli bulunmuş olacak ki, Büyük Millet Meclisi, 1922’de Anadolu’yu Türklerin öz vatanı ilan etti ve Ermenilerle, Rumların sonradan geldiği iddiasında bulundu.2

1914’te İzmir’i Rumlardan temizleyen İttihatçı ve Dersim kırımının Kemalist Başbakanı Celâl Bayar, 1936’da net konuştu, “Arkadaşlar: Türkiye Türklerindir; Türklere aid kalacaktır” dedi.3

Bununla sınırlı kalınmayıp Dersim Kürtlerine de ‘Dağlı Türk’ denildi.4

‘Dağlı Türklerin imhasının kanunu, 25 Aralık 1935 tarih 2884 sayılı Tunçeli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun5 tasarısı Mecliste görüşülürken, idam cezasının infaz yetkisinin ‘vali ve kumandana’ verilmesine (madde 33) itiraz edildi. 1924 Anayasası’na (madde 26) göre idama infaz yetkisi Meclisindir. Adliye Encümeni Muharriri Raif Karadeniz (Trabzon), bir tarafa devletin menfaatini, diğer tarafa mevzuatı koyup düşündüklerini ve bu şekilde kararlaştırdıklarını6 söyledi.

Anayasa’ya aykırı bir kanun maddesiyle, Meclisin yetkisi vali ve komutan, Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan’a devredilmiştir.

Bu, 1915’ler üzerine inşa edilen TC’nin 1930’ların ilk yarısında işi nasıl olur kıldığının sadece bir örneğidir.

‘Türkiye Türklerindir’ programının ekonomi cephesindeki hedefi: Ekonominin Türkleştirilmesidir; bunun üç maddesi:

1- Mülkiyetin Türkleştirilmesi

2- İstihdamın Türkleştirilmesi

3- Dilin Türkleştirilmesi

Konumuz gereği bu maddelerden birincisi, 'Mülkiyetin Türkleştirilmesi' üzerinde duracağım.

1. BÖLÜM: İTTİHATÇI TASIYE YILLARI (1915-1919)

1914-1915'den itibaren savaşın sonuna kadar geçen dönem, Türkçü ekonomi politiğin temellendirildiği yıllardı.

EMVÂLİ METRUKÉ NEDİR?

Emvâli metruke, genelde Türk milliyetçiliği ekonomi politiğinin özelde mülkiyetin Türkleştirilmesinin şifresidir.

Arapça bu iki kelimenin anlamı, 'sahibi bilinmeyen mal' demektir.

Mülkiyetin Türkleştirilmesinde emvâli metruke ise, sahibi bilinen, tasarruf yetkisi elinden alınmış ve devletin el koyduğu maldır. Çünkü bununla ilgili bütün kanuni düzenlemede, talimatnamede veya nizamnamede, emvâli metruke olarak tanımlanan malla 'esas sahibi' arasında ilişkinin varlığına hep dikkat çekilmiştir.

Bu farklılık önemlidir. Böylece devlet fiilinin aslında bir gasp olduğunun da kabulüdür. Mülkiyetin Türkleştirilmesinin, birinci maddesi; Devlet fiiliyle sahipsiz bıraktırılan mala emvâli metruke denilmesidir.

İkinci madde, bu mülkün yağmalanmasıdır.

Üçüncü madde de, mülkün yağmalayan üzerine tapu kaydının yapılmasıdır.

Ermeni mebusların bir bir öldürüldüğü günlerde İttihatçı hükümetin yağmalama politikasına Mecliste 'hayır' diyen tek ses; İttihatçıların 1908 Devrimi öncesi Paris'teki önderlerinden ve sonra Talât-Enver-Cemal üçlüsüne ters düşen Âyan'dan Ahmet Rıza'dır.⁷

1915'DE HARİCİ VE DAHİLİ HARP

Emvâli metruke mevzuatı, harici ve dahili harbin yaşandığı 1915'te oluşturuldu.

1908 Devrimi, çok milletli ve çok dinli Osmanlı'da sorunların çözümü için kapıyı araladı; ama tam açılımı sağlayamadı. Çünkü, 1908 Devrimi, Osmanlı'da milli meseleyi çözme ve halkın üzerindeki zulüm düzenine son verme yönünde derinleşemeyince kadük kaldı.

Esasta direksiyonu kıran, Balkan Harbi sonrasında 1913 Ocak darbesiyle iktidara hâkim olan İttihat ve Terakki'ydi.

1914'ün ikinci yarısı, dünyada ve Osmanlı'da savaşa hazırlık dönemi idi. İttihatçı hükümet, 2 Ağustos

1914 tarihli Almanya-Osmanlı İttifak Antlaşmasıyla Osmanlı katarını Almanya'nın lokomotifine taktı.

Antlaşmayla İttihatçı hükümet, resmen Osmanlı askerini Alman generaline⁸ ve maliyesini de Alman markına⁹ teslim etti.

İmzasıyla böylesine Almanya'nın işgaline fırsat veren İttihatçı hükümet, gereğini hiçbir zaman yapmadığı 8 Şubat 1914 tarihli Ermeni Islahat Planını, 1895'te Abdülhamid'in yaptığı gibi tümünden geçersiz kılma politikasını devreye soktu.

Nâzır Talât, 24 Nisan 1915 şifresiyle10 imha edilecek Ermeni aydın, parti lideri, yazar ile önderlerin takip edilmesi için vilayetleri 6 Eylül 1914'te uyardı11 ve Sarıkamış yenilgisinden sonra da Ermeni milleti resmen düşman12 ilân edildi!

Bir kasaba, bir köy ahali Ermeniler ya da bir teşkilat değil, tüm millet suçlandı. Ermeni milletine iç düşman denilmesi, aslında ne yaşanacağını da bir ilanıydı! Bunun pratiği olarak tüm Ermeni milleti var olduğu Van'dan Dimetoka'ya kadar her yerden sürüldü.

Bu anlamda harici harbin tarafı olan İttihatçı hükümet, dahili harbin de tarafıydı. Düşman ilan edilen Ermeni milletin seferberlikle 20-40 yaş erkek nüfusu askere alınmış, bir kısmı takiple tutuklanmış ve sonunda köyünde, evinde kalan yaşlı-hasta, çoluk-çocuk ve kadınlar hedef bilindi ve Suriye çölüne sürüldü, 27 Mayıs 1915 tarihli kanunla.

Bu kanun ve 26 Eylül 1915 tarihli Tasiye Kanunu, dahili harbin iki temel kanunudur.

27 Mayıs 1915 tarihli Sürgün Kanunu ile başta Ermeni milleti olmak üzere Anadolu'nun tüm kadim halklarının can güvenliği imha edilmiştir.

26 Eylül 1915 tarihli Tasiye Kanunu ile de halkların mal güvenliği imha edilmiştir.

Dahili harbin bir tarafında topu tüfeği olan İttihatçı hükümet yani devlet, karşındaysa kadın, yaşlı, çoluk çocuk Ermeni ve diğer milletten halklardı...

Ermenilerden sonra kitlesel imhayı yaşayan Rum milletidir...

1915'te İttihatçı hükümet, şarkta toprak istiyor diye Ermenileri düşman ilan ederken, batıda Almanya'nın isteği üzerine Almanya-Osmanlı safında savaşması karşılığında Dimetoka vilayetini Bulgaristan'a hibe13 etmiştir.

Bu da, Türk milliyetçiliği ekonomi politiğinin hangi şartlarda oluşturulduğunu ve ne denli sorunlu olduğunu göstermektedir.

MEVZUATIN ÜÇ RESMİ KAYNAĞI

1915'te mülkiyetin ve dolayısıyla sermayenin Türkleştirilmesiyle ilgili emvâli metrûkenin üç resmi kaynağı vardır;

1- Meclis-i Vükelâ'nın 30 Mayıs 1915 tarihli kararı

2- 10 Haziran 1915 tarihli Harp ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arazinin İdare Şekli Hakkında Talimatname

3- 26 Eylül 1915 tarihli Tasiye Kanunu

1- 30 MAYIS 1915 TARİHLİ MECLİS-İ VÜKELA (HÜKÜMET) KARARI

Dahiliye Nazırı Talât'ın 26 Mayıs 1915 tarihli tezkeresi Meclis-i Vükela'da (hükümette) 30 Mayıs 1915'te değerlendirildi ve kararlaştırıldı.14 Talât tezkeresinde, belli vilayetlerde Ermenilerin sürüldüğü ve birçok vilayette sürgüne devam edileceği ifade ediliyordu.

27 Mayıs 1915 tarihli Tehcir Kanunu'nun 1 Haziran 1915'te yürürlüğe girmeden önce hükümet kararıyla, Ermenilerin sürülmesine, malının tasiyesine ve aşiretle, muhacirlerin iskan edilmesine onay veriliyordu.

2- 10 HAZİRAN 1915 TARİHLİ TALİMATNAME

İttihatçı hükümet, kararından sonra 10 Haziran 1915'te iki talimatname birden yayımladı. Her iki talimatname isminde ve maddelerinde sürülecek ve malına el konulacak olan Ermenilerdir.

Bunlardan biri Ermenileri sürün15 şeklinde özetlenecek 15 maddelik talimatnamedir.

Diğeri de konumuz açısından önemli olan sürülen Ermeni mallarına el koyun ve satın16 hükmü verilen 34 maddelik talimatname olup, özetliyorum:

1- Emvâli Metruke Komisyonu kurulacak (madde 3, 32-33 vs.).

2- Emvâli Metruke Komisyonu, emvâli metruke denilen (madde 1 vs) bütün emlaki idare edecek (madde 23) ve iskân ile muhacir işleri için yerel yöneticilerle birlikte çalışacak (madde 26).

3- Dükkân, han, fabrika vs. muhacire dağıtılacak ve kalan da satılacak (madde 16).

4- Yapılan işlemlerden kalan para, sahibi adına Mal Sandığına yatırılacak ve para sahibine ödenecek (madde 8, 9 ve 22).

5- Boşaltılan Ermeni köylerine muhacirler ve aşiretler iskân edilecek (madde 11 ve 14) ve mülkler muhacirlere dağıtılacak (madde 16 ve 18).

Belirleyebildiğim kadarıyla 33 Emvâli Metruke Komisyonu görev yaptı.17 Komisyonların tek satır evrakı ortaya çıkarılmadı!

3- 26 EYLÜL 1915 TARİHLİ TASIYE KANUNU

Kitlesel olarak Mayıs 1915'ten beri sürülen Ermenilerin ve diğer milletten insanların malı ve mülküne ne yapılacağına politikası 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanunla belirlendi. Mülkün Türkleştirilmesini sağlayan kanun, bilinen adıyla 26 Eylül 1915 tarihli Tasiye Kanunudur.

Tam adı şöyle: 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanunu Muvakkat Mucibince Âher Mahallere Nakledilen Eşhasın Emvâl (malları), Düyun (borçları) ve Matlubatı (alacağı) Metrukesi Hakkında Kanunu Muvakkat

Bu kanun 8 Ocak 1920 tarihli kararnameyle ilga edilecekse de, 15 Nisan 1923 tarih ve 333 sayılı kanunla yeniden düzenlenecek ve 8 Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalacaktır. 11 maddelik kanunun 18 yürürlük ve sorumlu nazırlar haricindeki diğer maddelerini özetliyorum:

1- 27 Mayıs 1915 tarihli kanuna göre sürülenin malı ve mülkü mahkeme kararıyla tasiye edilecek (madde 1).

2- Sürülen gerçek ve tüzel kişinin emvâli Hazine adına kayıt edilecek. Tasiye edildikten sonra kalan para, sahibine verilecek. Emvâlle ilgili davalarda Defter-i Hâkani (Tapu Sicil) memurları taraf olacak. (madde 2 ve 5 Ekim 1916 tarihli ek fıkra: İskân yerinde bedelsiz mesken ve arazi verilecek.)

3- Tasiye işlemi sonrasında kalan para sürülen adına emaneten Mal Sandığına yatırılacak (madde 3).

4- Sürülenden alacağı olanların ne yapacağı 4'üncü maddede düzenlendi.

5- Kanunun 5'inci maddesine göre tasiye işlemi, komisyon, savcı ve mahkeme iş birliğiyle

yapılacak.

6- Tasiye işlemini Tasiye Komisyonu gerçekleştirecek (madde 6) ve komisyon, çalışmasını nizamnameye göre yapacak (madde 8).

26 Eylül 1915 tarihli kanun gereği hazırlanan 8 Kasım 1915 tarihli nizamnameyle komisyonların kuruluş ve görevleri netleştirildi. Bütün işlemlerin esas ve cari defterlere kaydı öngörüldü.¹⁹

Tasiyeyi gerçekleştiren 42 Tasiye Komisyonunun²⁰ faaliyet gösterdiğini belirledim. Mülkün transer kaydını tutan bu komisyonların tek satır evrakı ortaya çıkarılmadı!

7- Hazinesinin el koyduğu mallar, parasız olarak muhacirlere dağıtılacak (madde 9). Mülkiyetin ve sermayenin Türkleştirilmesi bu kanun temelinde gerçekleştirildi.

İşlemi yaparsa Tasiye Komisyonu idi!

'ERMENİ MALI YAĞMALANDI'

Âyan'dan Ahmet Rıza'nın Tasiye Kanunu uygulamasının, harbin bitimine ertelenmesiyle ilgili takriri, 13 Aralık 1915'te Âyan'da görüşüldü ve kabul edilmedi.

Ahmet Rıza değerlendirmesinde, Ermenilerin sürüldüğünü ve malına, mülküne el konduğunu ve bu el koymanın Kanun-i Esasinin 21'inci maddesine ayrı olduğunu ifade etti.²¹

Ahmet Rıza, Ermeni mebuslardan altısının öldürüldüğü ve birinin idam edildiği 1915'de²² tek sest.

Benzer tartışma Mebusan'da 1918 Kasım ve Aralık aylarında da yapıldı. Hafız Mehmet

(Trabzon), Ermeni mallarının yağmalandığını ve Dimistokli Efkalidis (Tekfurdağı) de, İslamın zenginleştirildiğini söyledi.²³

Ermeniler dışında diğer milletten sürülenlerin de mülkü tasiye edildi.

Her ne kadar bazı şifrelerde “Rum mallarının muhafazası” ifadesi olsa da, aslında Rum malları da tasiye edilmiştir. 21 Şubat 1916 tarihli talimatname ve 20 Mart 1918 tarihli tarifname Rum mallarının tasiye edildiğinin hükümleridir.²⁴

Ayrıca, 23 Kasım 1916’de Diyarbakir’e cevaben gönderilen şifrede de, Ermenilerle birlikte sürülmüş olan Rum, Katolik, Protestan, Süryani ve Keldani emvalinin tasiyeye tabi²⁵ olacağına dikkat çekildi.

Mülkiyetin Türkleştirilmesi açısından 1915-1919 dönemini şöyle özetliyorum:

- 1- Milyonların mülkü emvâli metruke nitelendirilmesiyle resmen gasbedildi.
- 2- Bu mülkler dağıtıldı, satıldı yani kısaca yağmalandı.
- 3- Mülkler yeni sahipleri üzerine tapulandırıldı.

Birinci maddeye tam işlerlik kazandırıldı, ama ikinci ve üçüncü madde kısmen uygulandı; bu maddelerin gereği 1923 sonrasında yapıldı.

1) Liman von Sanders, Türkiye’de Beş Yıl, Hazırlayan: Resul Bozyel, Kesit Yayınları, İstanbul-2006, sf. 152.

2) Pontus Meselesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Matbuat Müdüriyet-i Umumisi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara-1338 (1922), Yayına hazırlayan: Dr.Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 68, TBMM Basımevi, Ankara-1995, sf. 3, 12.

- 3) Celâl Bayar, Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Gidiş, cilt: 5, Sabah Gazetesi Kitapları, İstanbul-1997, sf. 103-124; Cumhuriyet, 19.12.1936, sf. 1, 8.
- 4) Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Resmi Yayınları Seri No: 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1972, sf. 417; Ragıp Gümüşpala, Tunceli'deki Aşiretler, 23 Mart 1936, yer aldığı kitap, Tarih Vakfı-Necmeddin Sahir Silan Arşivi-3, Kürt Sorunu ve Devlet, Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947), Derleyen: Tuğba Yıldırım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2011, sf. 87; Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyancılar ve Alınan Dersler, Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1946, yer aldığı kitap, Tarih Vakfı-Necmeddin Sahir Silan Arşivi-2, Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik, Dersim-Sason (1934-1946), Yayına Hazırlayan: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2010, sf. 489.
- 5) DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 17, Ankara-1936, sf. 165-170; Resmi Gazete, 2.1.1936, sayı: 3195.
- 6) TBMM Zabıt Ceridesi, devre: V, cilt: 7, 25 Aralık 1935 tarihli oturum, sf. 178-180.
- 7) Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi, devre: III, içtimai senesi: 2, cilt: 1, 30 Teşrinisani 1331 (13 Aralık 1915) tarihli oturum, TBMM Basımevi, Ankara-1990, sf. 133-134.
- 8) General Fahri Belen, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1964, 47-48; İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1993, sf. 53, 64; Kâzım Karabekir, Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik?, cilt: 2, 5. baskı, Emre Yayınları, İstanbul-2000, sf. 281-282; Liman Von Sandars, Türkiye'de Beş Yıl, Hazırlayan: Resul Bozyel, Kesit Yayınları, İstanbul-2006, sf. 31-48.
- 9) Maliye Nazırı Cavit'in açıklaması için bakınız, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, devre: 3 içtimai sene: 4, cilt: 2, 21 Şubat 1334 (1918) tarihli oturum, TBMM Basımevi, Ankara-1991, sf. 424-426 ve Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi, devre: 3, içtimai sene: 4, cilt: 1, 2 Mart 1334 (1918) tarihli oturum, TBMM Basımevi, Ankara-1990, sf. 527-533, 540.
- 10) BOA, DH.ŞFR, 52/96, 97 ve 98, 11 Nisan 1331 (24 Nisan 1915) tarihli şifre.
- 11) Dahiliye Nazırı Talât'ın şifresi, 6 Eylül 1914 tarihli, BOA-Katalog, DH.ŞFR, 44/200, 28 Ağustos 1330 (6 Eylül 1914); ayrıca, Dahiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü, Dosya

44, 844/51, aktaran, Kâmuran Gürün, Ermeni Dosyası, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara-1985, sf. 212.

12) BOA, DH. ŞFR, 50/127, 15 Şubat 1330 (28 Şubat 1915), aktaran, Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, 1878-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara-2007, sf. 129; Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Klasör: 401, E. Dosya no: 50, Y. Dosya no: 1580, Fihrist no: 1-22, aktaran, Genelkurmay ATASE, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, cilt: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, sf. 187, 475-476; Ermeni Komitelerinin A'mâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi, İ'lân-ı Meşrutıyyet'den Evvel ve Sonra, Matbaa-i Orhahiyye, İstanbul-1332 (1916), Hazırlayan: H. Erdoğan Cengiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1983, sf. 12; İttihat ve Terakki'nin 1916 Yılı Kongre raporu için bakınız, Mete Tunçay, Cihat ve Tehcir, 1915-1916 Yazıları, Salyangoz Yayınları, 1. basım, İstanbul-2008, sf. 76-84.

13) Hibe edilen Dimetoka haritası için bakınız, 23.8.1339 [1923] ve 340 sayılı Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanunlar, DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 5, İstanbul-1931, sf. 13-324, ek harita; Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, devre: 3, içtimai senesi: 5, cilt: 1, 2 Kasım ve 23 Kasım 1918 tarihli oturum, TBMM Basımevi, Ankara-1992, sf. 109, 285-286, Lozan Barış Konferansı, tutanaklar-belgeler, Çeviren: Seha. L. Meray, cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, İstanbul-2001, 22 ve 23 Kasım 1922 tarihli oturum, sf. 29, 33, 43, 46; Halil Mentеше'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1986, sf. 220-221; İsmet İnönü Hatıraları, Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara-2006, sf. 336-337; Celâl Bayar, Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Gidiş, cilt: 4, Sabah Gazetesi Kitapları, İstanbul-1997, sf. 162-166.

14) BOA, MV, 198/24, Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, 1878-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara-2007, sf. 155-157, 689-690; Genelkurmay ATASE, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, cilt: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, sf. 131-132, tıpkı basım sf. 429-430 ve Osmanlıcası, sf. 427; Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 148-150, 434-436.

15) 10 Haziran 1915 tarihli Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayisiyle

- Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilerin İskân ve İaşesiyle Hususat-i Saireleri Hakkında Talimatname (Genelkurmay ATASE, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, cilt: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, sf. 132-133, 428, 430-431; Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 150-152, 437-438.)
- 16) 10 Haziran 1915 tarihli Ahvâl-i Harbiyye ve Zarûret-i Siyâsiyye Dolayısıyla Mahâll-i Âhere Nakilleri İcrâ Edilen Ermenilere Âid Emvâl ve Emlak ve Arâzinin Keyfiyet-i İdâresi Hakkında Talimâtname (Genelkurmay ATASE, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, cilt: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, sf. 139-142, 433-438; Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 271-276, 450-454.)
- 17) Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 336-340, 473-476.
- 18) Takvim-i Vekayi, 14 Eylül 1331 [27 Eylül 1915], No: 2303'ten aktaran, DÜSTUR, Tertib-i Sanî (2. Tertip), cilt: 7, 1 Teşrin-i Sani 1330-31 Teşrin-i Evvel 1331, Dersaadet-1336, sf. 737-740; Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 279-291, 454-458.
- 19) Takvim-i Vekayi, 28 Teşrinievvel 1331, sayı: 2343 ve tashih sayı: 2345'den aktaran, hazırlayan Karakoç Sarkis, Sicilli Kavanini, cilt: 16, Cihan Kitaphanesi-1936, sayfa 687-691.
- 20) Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 340-344.
- 21) Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi, devre: III, içtimai senesi: 2, cilt: 1, 30 Teşrinisani 1331 (13 Aralık 1915) tarihli oturum, TBMM Basımevi, Ankara-1990, sf. 133-134.
- 22) Krikor Zohrab, Hovhannes Serengülyan, Onnik Tertsakyan ve Isdepan Çıracıyan mebusken öldürüldü. Önceki dönem mebusu Dr. Nazaret Dağavaryan ile Dr. Garabed Paşayan da öldürüldü ve Hampartsum Boyacıyan idam edildi. (Nesim Ovadya İzrail, 1915'te öldürülen 7 Ermeni milletvekili, makalesi, Utanç ve Onur, 1915-2015, Ermeni Soykırımı'nın 100. Yılı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2015.)

- 23) Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, devre: III, içtimai sene: 5, cilt: 1, 4 Teşrinisani ve 11 Kanunuevvel 1334 (4 Kasım ve 11 Aralık 1918) tarihli oturum, sf. 114-115, 287-289.
- 24) Rum mallarıyla ilgili 13 maddelik 8 Şubat 1331 (21 Şubat 1916) tarihli Rumlar'dan Metruk Emvalin İdare ve Muhafazasına Dair Talimatname ve 40 maddelik 20 Mart 1334 (1918) tarihli 'Rum Emvâl-i Metrûkesinin Suret-i İdare ve Muhafazasına Dair 8 Şubat 331 Tarihli Talimatname Zeyli için bakınız, Nevzat Onaran, Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919), Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I, Evrensel Basım Yayın, İstanbul-2013, sf. 310-328, 458-473.
- 25) BOA-Katalog, DH.ŞFR, 537/94, 5.Tn.1332 (18 Ekim 1916) ve BOA, DH.ŞFR, 70/79, 10 Teşrinisani 1332 (23 Kasım 1916) tarihli şifre.

Kaynak: evrensel.net